

טיפול באמנויות: מחקר ויצירה במעשה הטיפולי

הגיבור הזה הוא אני? ייצוגים של תקווה אצל ילדים בסיכון שהוצאו מבתיים למרכז חירום

מאת: טל סלע, בוגרת תואר MA, בית הספר לטיפול באמצעות אמנויות, אוניברסיטת חיפה.
בהנחיית: ד"ר אלון רז וד"ר דנה אמיר.

עבודת מחקר זו מתמקדת בסוגיה שטרם נחקרה עד כה- הכרתם של ייצוגי תקווה שונים אצל ילדים בסיכון בנקודת הזמן הייחודית של הוצאתם מן הבית אל מרכז החירום. מרכזי החירום בישראל חרטו על דגלם מטרות של אבחון וטיפול בילדים בסיכון בזמן משבר, מטרות אלה הן מורכבות לאור מגוון הרגשות והקשיים המתעוררים הן אצל הילד המגיע למרכז החירום והן אצל משפחתו (כהן, 2005). מתוך כך עולה הצורך להעריך את כוחותיו של הילד, את הארועים שעברו עליו, את מידת השפעתם עליו ולהציע פתרונות מתאימים לצרכיו. לשם כך נדרשים כלים אבחוניים וטיפוליים שפוגשים את הילד "בגובה העיניים", ובאופן שלא יעמיק את קונפליקט הנאמנויות שלו ואשר יאפשרו גישה לעולמו הפנימי. במחקר זה נעשה שימוש בטכניקה השלכתית, סיפור בשישה חלקים (להד, 1993), על מנת לאפשר התערבות מחקרית חד פעמית שאיננה מעמתת את הילד באופן ישיר עם תכני המשבר שהוא מצוי בעיצומו.

המחקר הקיף שבעה עשר ילדים בסיכון בגילאי החביון (6-12) אשר הורחקו מבתיים בידי רשויות הרווחה והושמו במרכז חירום. טרם נחקרו בישראל ילדים בנקודת זמן משברית ומשמעותית זו המתאפיינת בחוסר וודאות רבה של הילדים באשר לעתידם. מתוך מגוון הרגשות הפוטנציאליים המתעוררים בילד שהוצא מביתו ועתידו אינו ברור, מחקר זה מתמקד בייצוגים של תקווה שעלו מתוך הסיפורים ההשלכתיים שיצרו הילדים שהשתתפו במחקר.

תחושת תקווה מוצגת בספרות כחיונית לחיים, כגורם מוטיבציוני וככוח עצום בהקשרים של טיפול וריפוי (Frankl, 1959; Freud, 1953). אצל ילדים בסיכון תחושה של תקווה נמנית על גורמים מגנים שביכולתם למתן או לשנות את תגובתו של הילד לסכנות הנובעות מהטיפול הלקוי בו, לחזק את כושר ההתאוששות שלו ולעודד הסתגלות מיטיבה כמו גם להפחית סיכויים לדיכאון ולבעיות התנהגות (Carrick, Quas & Lion, 2010; Finzi-Dotan & Tiano, 2002; Mrazek & Mrazek, 1987; Shepherd, 2009; Stark & Boswell, 2001).

מחקר זה נותן ייצוג ופרשנות בגישה איכותנית, נרטיבית- פרשנית, כדי לעמוד על היבטים שונים של סיפורי הילדים בראי של תקווה; ממצאי המחקר מתייחסים למגוון המופעים השונים של חמישה קריטריונים: 1. תמות משותפות בסיפורים. 2. נוכחות מסייעת של דמות נוספת בסיפור. 3. הצלחת הגיבור במשימתו. 4. סופו של הסיפור. 5. החיבור בין הסיפור הבדיוני לסיפור המציאותי. ממצאי המחקר מצביעים על חמש קבוצות של תימות שחזרו על עצמן בתדירות בולטת בסיפורים: 1. הצלה, הגנה ועזרה. 2. סכנה, פחד והרס. 3. חברות, ביחד וקשר. 4. בדידות ו'לבד'. כמו כן ממצאי המחקר מלמדים שסיפורי הילדים נעו על מנעד שבין נוכחות של דמות מסייעת (אצל שנים עשר מן הילדים) להיעדרה של דמות כזו והתמודדות המסתמכת על כוחו של גיבור הסיפור עצמו ללא עזרה חיצונית (אצל חמישה מן הילדים).

בקריטריון המתייחס להצלחת הגיבור במשימתו, ממצאי המחקר מלמדים שבאף אחד מן הסיפורים אין כישלון מוחלט בהשגת המטרה של הגיבור. ברוב (בשלושה עשר) סיפורי הילדים מופיעה הצלחה של הגיבור. הצלחה זו מלווה לרוב ברגשות חיוביים אם כי בארבעה מתוך הסיפורים ההצלחה איננה ברורה לחלוטין ונדמה כי הסיפור מתפתח בכיוון שאיננו נותן בהכרח מענה לשאלת ההצלחה; גם אם נדמה כי המשימה הוגשמה בדרך זו או אחרת, גיבור הסיפור (והמספר) לא מייחס לה משמעות או חשיבות רבה.

ממצאי המחקר מלמדים שברוב הסיפורים (אחד עשר) מצויינת חוויה רגשית חיובית של הגיבור בסופו של הסיפור. כמו כן בחמישה מן הסיפורים הללו (בהם מצויינת חוויה רגשית חיובית) קשור סוף הסיפור בחוויה חזקה של ביחד, של שייכות או של קרבה. לעומתם, בשישה מן הסיפורים הסוף איננו בעל מטען שלילי גלוי וחד משמעי אך בהחלט מורגש כזה לצד החוויה החיובית של הסוף. סיפורים אלה נעים בין תחושות של אמביוולנטיות, אדישות או העדר אפקט רגשי. ביטוי התקווה של סוף הסיפור נע בעיקר על שני צירים; האחד של לבד מול ביחד. נדמה כי יש קשר הדוק בין חוויות חיוביות של סיום לבין ציפייה לקרבה, חום וקשר. ציר שני מתייחס ליכולת לחוות ולצפות לטוב מוחלט. בחלקם של הסיפורים ייתכן וניתן לראות הבשלה של מציאותיות מוקדמת והיעדר יכולת לפנטז ולקוות לסוף שכולו טוב.

בהתבוננות על הקשר בין סיפורי החיים של הילדים ובין הסיפורים שסיפרו במסגרת המחקר הממצאים אינם מוחלטים. ניסיון לנתח את הסיפורים שסיפרו הילדים בראי נסיבות החיים שלהם מתלווה לנסיון לשער חוויה סובייקטיבית על מגוון הרגשות שהיא מכילה; חוויה זו איננה יכולה להימדד במונחים מוחלטים. יחד עם זאת, נעשה ניסיון להתבונן על קשר זה ולראות היכן העלילות הבדיוניות מקבילות באופן אפשרי לסיפור חייו של הילד ובעיקר לנסיבות הוצאתו מן הבית והגעתו למרכז החירום. הקשרים השונים בין מציאות לבדיון יכולים ללמד על ייצוגים של תקווה בתוך סיפורי הילדים ולחשוף בפני הקורא חלקים של החוויה הסובייקטיבית של הילד כמו גם חלקים של חוויה מדומיינת שיש והוא מייחל לה.

מניתוח סיפורי הילדים עולים ייצוגים בולטים של תקווה ברובם הגדול של הסיפורים; אלו מקבלים מופעים שונים הקשורים ביכולת של גיבורי הסיפורים לעזור ולהיעזר, להיות בקשר קרוב ומיטיב, להגיב ולהילחם מול סכנות ואיומים, להצליח להשיג מטרות שונות ולסיים את הסיפור בנימה רגשית חיובית. ייצוגי תקווה אלו משתנים מילד לילד ומצויים על צירים שונים, הם מכילים בתוכם באופן טבעי גם חוויות חיוביות מציאותיות וגם פנטזיות ומשאלות הקשורות בפיצוי על מציאות החיים הקשה. הבנתם של ייצוגי תקווה אלה, בין אם הם מבטאים מציאות או פנטזיה, יש בה כדי להיות רלוונטית לאנשי מקצוע שונים מתחום הטיפול בילדים בסיכון כמו גם משמעותית על מנת לעשות צעדים ראשוניים בהבניית תוכניות העושות שימוש בכלים נראטיביים השלכתיים תוך התבוננות בייצוגי התקווה כחלק ממערך האבחון והטיפול במרכזי החירום.

מקורות

כהן, ש. (2005). **בית עם חלון - מרכזי חירום לילדים ובני משפחותיהם**. ירושלים: אשלים, קרן שוסטרמן ומשרד הרווחה.

להד, מ. (1993). איתור משאבי התמודדות באמצעות סיפור בשישה חלקים, מודל BASIC PH. בתוך: לוינסון, ש. (עורכת) **פסיכולוגיה בבית הספר ובקהילה - בעת רגיעה ובימי חירום**. תל אביב: הוצאת הדר, 55-70.

Carrick, N., Quas, J. A., & Lyon, T. (2010). Maltreated and nonmaltreated children's evaluations of emotional fantasy. *Child Abuse & Neglect, 34* (2), 129-134.

Finzi-Dotan, R., & Tyano, S. (2002). Les caracterisiques des symptomes post traumatiques de maltraitance infantile: inceste et maltraitance physique. *Perspectives Psychiatriques, 41*, 389-399. (Characteristics of post traumatic symptoms of maltreated children: incest and physical maltreatment).

Frank, L. K. (1948). *Projective methods*. Springfield: Thomas.

Freud, S. (1953). *Psychical (or mental) treatment. Standard Edition*, London, Hogarth Press.

Mrazek, P.J., & Mrazek, D.A. (1987). Resilience in child maltreatment victims: Conceptual exploration. *Child Abuse and Neglect, 11*, 357-366.

Shepherd, L. T. (2009). *Does hope moderate the relationship between attachment and behavioral outcomes in foster children?* Ph.D. dissertation, Seattle Pacific University.

Stark, K. D., & Boswell, J. (2001). Discussion of the Penn Optimism Program: Recognizing its strengths and considerations for enhancing the program. In J.E. Gillham (Ed.). *The science of optimism and hope: Research essays in honor of Martin E. P. Seligman: Laws of life symposia series*, 235-256. Philadelphia: Templeton Foundation Press

מילות מפתח : ילדים בסיכון, תקווה, גישה נרטיבית, סיפור בשישה חלקים.

טל סלע, דוא"ל : talsela21@gmail.com